

REFORMATORSKA MISAO U DJELIMA SIRIJSKOG AUTORA ABDURAHMANA AL-KAWAKIBIJA

Muhamed HAFIZOVIĆ

Sažetak

Sirijski reformator Al-Kawākibī, za vrijeme svog relativno kratkog života, ostavlja usmeni i pismeni trag svoga djelovanja. Pokretao je vlastite časopise, uređivao vladin list, pisao za druge listove. Napisao više djela, objavljena su dva koja smo tretirali u radu, „Čudi despotizma“ i „Mekka“. Njegovo ime nalazimo redovno uz pomen ličnosti koje su obilježile herojsko doba u pokretu za reformu islamske misli, poput Afganija i Abduhua. Jedan je od ključnih kritičara osmanske vlasti. Zbog oštine kritike biva i hapšen, provodi neko vrijeme u zatvoru. U svom djelu o despotizmu, donosi svoje kritike na račun vladavina koje su zapostavile temeljne vjerske vrijednosti, i vladaju zahvaljujući neznanju svojih podanika. Takav despotizam je muslimanski svijet upoznao kroz gotovo stoljetno iskustvo, nakon smrti ovog autora. Svojim društvenim angažmanom na poziciji gradonačelnika Halepa, nastoji izravno utjecati na promjenu vlasti u agoniji. Svojim pisanjima nastoji ukazati na uzroke agonije, te načine da ih se prevaziđe. U djelu Mekka, Al-Kawākibī govori o imaginarnom sastanku u muslimanskoj prijestolnici, gdje su pozvani prvaci iz muslimanskih zemalja da ponude konkretan nacrt za novi ustroj hilafeta. Predlaže raspodjelu ovlasti po zemljama članicama, halifina zaduženja, ograničenje mandata, vrijeme i mjesto sastanaka, obezbjeđenje, itd. Najprihvatljiviji oblik vlasti smatra onaj koji baštini najveći broj islamskih vrijednosti. Ne razdvaja vjeru i politiku, jer uspjeh druge zavisi od prve. Čitajući njegova djela teško ćemo odagnati misao da nam autor nije savremenik, i da mu riječi ne nose stogodišnje breme.

Minulo je stoljeće i jedna decenija od smrti sirijskog mislioca Al-Kawākibija. Cijenu za slobodu i odvažnost svoje misli je plaćao za života, zatvorom i protjerivanjem iz domovine. Umro je u egzilu od posljedica podmetnutog otrova. Pronicljivost njegove misli je ostala u sudnici vremena. Vrijeme nas dovodi u njegovu rodnu Siriju, dragi boravišni Egipat, i prijestolnicu gradova, Mekku.

Surovu sliku realiziranog despotizma, oblika vladavine detaljno odmišljenog u Al-Kawākibijevom djelu, nalazimo u današnjoj Siriji. Gledano kawakibijevski, revolucija u Egiptu se nadaje kao čin odgovornosti pojedinca spram zajednice, koja je pala u okove despotizma. Zamišljena prijestolnica, Mekka, i danas je uspravna kao stoljeće prije. Nema ni danas bitne duhovne inspiracije iz prijestolnice, kakvu zamišlja Al-Kawākibī, da bi se inicirao boljitak za ummet uopće.

Na sljedećim stranicama ću nastojati da ukažem na stanovitu aktualnost nekih ideja pomenutog autora. Dijelom ću predstaviti njegova dva objavljena djela. Predmetna djela nastaju u herojskom¹ periodu reforme islamske misli. Na našem jeziku gotovo da se nije pisalo o ovom reformatoru. On se najčešće pominje u društvu inspiratora poznatih pokreta za reformu: Afganija, Abduhua, Rešida Ridaa.²

Profesor Ahmed Smajlović u životu i djelu Al-Kawākibija vidi skladan spoj afganijevske revolucionarnosti i abduhuovske racionalnosti³, dok na našem području sljedbenika ove škole mišljenja prepoznaje u ličnosti Džemaludina Čauševića.

Biografija

Al-Kawākibī je rođen u Halepu, 1856. godine. Roditelji su mu umrli još za njegova ranog djetinjstva. Stekao je osnovno, tradicionalno obrazovanje u Antiohiji i Halepu. Perzijski i turski jezik je govorio još kao dječak. U ranoj mladosti pokazuje interesovanje za književnost i politiku, preko prijevoda dolazi u susret s idejama evropskih autora. Od 1875. do 1880. uređuje zvanični vladin list „Furāt“. Imajući iskustvo uredništva pokreće vlastiti književni časopis pod nazivom „Al-Šuhebā“. Vlast mu nakon kraćeg vremena

1 Fikret Karčić, *Islamske teme i perspektive*, Sarajevo, El-Kalem, 2009., str. 23.

2 Fikret Karčić, *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*, Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1990. god., str. 30.

3 Ahmed Smajlović, *Abdurahman Kevakibi, misao život i djelo*, Islamska misao, god. III, br. 28, Sarajevo, 1981., str. 26-29.

zabranjuje izdavanje ovog časopisa, te on pokreće novi pod nazivom „Al-’f’tidāl“.

Ovaj časopis je koristio kao efikasno sredstvo kritike zvanične vlasti, Osmanske imperije, mada je i sam u više navrata bio službenik te vlasti. Sloboda njegova izražavanja mu pridonosi simpatije sunarodnjaka, a često i nemilost vlasti. I boravak u zatvoru je bio biljeg njegove slobodne misli.

Da nije bio samo isprazni kritičar potvrđuje i njegov angažman na poziciji gradonačelnika Halepa, 1892. godine, gdje pokušava kao zvaničnik da promijeni postojeće stanje u vlasti. Njegove kritike su bile uvažavane, a oštrinu i jasnoću istih vidimo u njegovim riječima: „Kada bih imao vojsku, srušio bih Abdulhamidovu (halifa O. imperije) vlast za 24 sata“.⁴

Njegovo polje djelovanja nije bilo ograničeno na pisanje i politički angažman, bio je i ugledan trgovac. Prije hapšenja mu je oduzeta cijela imovina. U egzilu je proputovao Arabijski poluotok, Sjevernu Afriku, a potom se skrasio u Egiptu. Tamo je prihvaćen u krugu idejnih kreatora reformi u islamskom svijetu, povjereno mu je i uredništvo najutjecajnijeg časopisa koji je promicao reformatorske ideje, „al-Manār“. Umro je u egzilu, u Kairu.⁵

U Kairu su objavljena njegova dva kapitalna djela: *’Ummu al-qurā* (Mekka) i *Ṭabāi’ u al-’istibdād* (Ćudi despotizma). Druga dva djela, *Ṣaḥāifu Qureyš* i *Al-’azametū lillāh*, nestala su u rukopisnoj formi, u noći njegove smrti.⁶

Institucija hilafeta

Pojam hilafeta, prema Al-Kawākibijevom pisanju, ima se posmatrati kao naziv za određeni oblik vlasti, jer Osmanski hilafet je za njegova života još postojao. Stoga Al-Kawākibijev govor o reformi polazi sa bitno drugačijih osnova nego li mnogi koji govore o reformi kao reuspostavi hilafeta nakon njegova ukidanja.

Iza nas je stoljeće nemoći da se rehabilituje ovaj oblik vlasti kod muslimana, na bilo kojoj osnovi. Prošla su i stoljeća različitih razumijevanja ovog pojma, od potpuno teoloških do striktno političkih, idealnih i racionalnih.

Al-Kawākibijevo razumijevanje hilafeta je uslovljeno Osmanskom državom, ustvari, kri-

4 www.wikipedia.com

5 Hajruddin al-Zerkeli, *Al-’A’lām, Qāmūsu al-terādžim (Biographical dictionary)*, Daru al-’ilm lilmelāyīn, tom III, 1992. god, str. 298.

6 Abdurrahmān al-Kawākibī, *Ṭabāi’ u al-’istibdād*, Daru al-šarq, Bayrut, 1991., str. 11.

tički usmjereno aktualnom, po njemu, samo nominalnom hilafetu. Hilafetom se može nazvati samo ona vlast koja ne razdvaja vjersko od političkoga, što nije slučaj sa Osmanskom državom, *gdje je vlast jedno a vjera drugo.*⁷

Al-Kawākibī, kao i mnogi muslimanski učenjaci, složit će se da nakon prve četvorice Pravovjernih halifa, istinski hilafet je prestao postojati, te da su potomje halife bili samo monarsi ili kraljevi.⁸

„Čini se jasnim da je sve do sredine devetog stoljeća halifa obavljao duhovne funkcije, uz političke, namećući vjersku poslušnost. Nakon populističke reakcije protiv pokušaja halife Al-Me'mūna da nametne vladinim službenicima ono što se ponekad opisuje kao racionalistička doktrina,.. pokušaj centralizirane kontrole bio je napušten, a bdijenje nad pravovjermjem prešlo je na ulemu.“⁹

Maršal Hodžson, američki orijentalista, prikazuje historijski model razvoja muslimanske države u tri faze:

1. Klasični hilafet,
2. Muslimanska tradicionalna monarhija,
3. Moderna nacionalna država¹⁰.

Al-Kawākibī živi na pragu treće faze, a mišlju i djelom se bori za hilafet iz prve faze. Aktualni Osmanski hilafet sagledava kao „teškog bolesnika“, razmatra uzroke njegove vidljive agonije. Neke od tih uzroka taksativno imenuje:

- uskraćivanje upravne nezavisnosti zemljama članicama, u skladu sa njihovim običajima i karakteristikama, što nije slučaj sa Engleskom i njenim kolonijama,

- stroga centralizacija vlasti, bez lokalnih ovlaštenja,
- moralna neodgovornost vladinih službenika,
- destruktivna uprava državnim budžetom,
- odsustvo demokratičnosti, rasprave, te prisutnost korupcije,
- neusklađenost postupaka i vremena, nepreciznost, nepripravnost,
- zapostavljanje obrazovanja žena.¹¹

S obzirom da je u vremenu ovog autora

vladalo uvjerenje da je politički uspjeh potvrda ispravnosti vjerovanja, autor ističe radikalnu kritiku na račun turskih vladara, dovodeći u pitanje njihovu vjeru (islamijet). Al-Kawākibī kritikuje turske vladare jer se ne žele arabizirati, što je prirodna odlika muslimanskih vladara, nego su skloni germaniziranju, angliziranju... Al-Kawākibī ne razmatra potpuno ukidanje hilafeta u skoroj budućnosti, ne ističe pojam nacije, niti zamišlja neki od muslimanskih naroda izvan muslimanske države, hilafeta. Ipak, mnogo kasnije biva čitan kao začetnik ideje panarabizma: „Jedna od najjasnijih izjava koja izražava vjerovanje da su Arapi nacija je nađeno u pisanjima Sirijca po imenu Al-Kawākibī“¹²

Pojam panarabizma, kao i kasnijeg panarapskog pokreta teško je vezati za ovog autora, s obzirom da pokret ima svoje sekularno porijeklo. Može se reći da je to bio odgovor Arapa pod osmanskom vlašću na mladoturski nacionalizam.¹³

Pojmu arabizacije autor daje veliki značaj u svom reformiranom hilafetu. Ovaj pojam je usko vezan za obnovu vjere, koja je ključni proces rekonstrukcije hilafeta i reforme politike uopće, od koje Al-Kawākibī ne odustaje.

U pisanju dr. Hamdije Čemerlića nailazimo na ideju vjerskog hilafeta: „S obzirom da su vjera i država povezane na temelju konsenzusa, to nije nepromjenjiva kategorija... Današnje vrijeme i potrebe muslimana imperativno nalažu uspostavu jedne opće muslimanske ustanove koja će bdjeti nad sudbinom muslimanskog svijeta. Ta ustanova bila bi novi hilafet shvaćen kao čisto vjerska zajednica svih muslimana“¹⁴

Vjera i vlast

Istakli smo već da obnovu vjere Al-Kawākibī smatra najlakšim i najefikasnijim putem promjene politike. To argumentira i svojim viđenjem političkog uređenja grčkih polisa. Smatra da su Grci politeizam iz svoje religije prenijeli u svoj politički život. Uređenje „na nebu“ se imalo sprovesti na zemlji, što je bilo funkcionalno do momenta kada su upravitelji na zemlji počeli sebi prisvajati osobine božanstava,¹⁵ i time otvorili put nastanku despotizma. Stiče se

⁷ Abdurrahmān al-Kawākibī, *‘Ummu al-qurā*, Dar al-Me‘āridž el-‘arabiyya, Bayrut, 1982., str.225.

⁸ Malise Ruthven, *Islam*, prijevod: Enes Karić, Šahinpašić, 2003. god., str.15.

⁹ Ibid.,str. 16.

¹⁰ F. Karčić, nav. djelo, str. 31.

¹¹ A. al-Kawākibī, *‘Ummu al-qurā* str. 171.

¹² Montgomery Watt, *Islamic political thought*, Edinburgh University Press, 1968., str. 117.

¹³ Ingmar Karlsson, *Vjera, teror i tolerancija*, prijevod sa švedskog: Alija Dilberović, Hamidović, Tuzla, 2005.god., str. 163.

¹⁴ Hamdija Čemerlić, *El-Hidaje, Hilafet vjersko jedinstvo muslimana*, 1942.god., citirano prema: Fikret Karčić, Preporod, god. 36., broj 24/818.

¹⁵ A. al-Kawākibī, *Ṭabā‘ u al-‘istibdād*, str. 34.

dojam da oblik vladavine, prema ovom autoru, nije mjerilo uspjeha iste. Islam, prema njegovu mišljenju, jeste najbliži vladavini koja uključuje elemente aristokratije i demokratije.¹⁶

Blagostanje, sloboda i pravičnost su odlike dobre vladavine. Sve pomenuto je u apsolutnoj ovisnosti o očuvanju i njegovanju vjerskih vrijednosti. Odsustvo vjerskih vrijednosti u osmanskome hilafetu je uzrokovalo stanje agonije, a može se ustanoviti u sljedećim pojavama:

- utjecaj fatalizma u mišljenju ummeta,
- destruktivne rasprave u pogledu temeljnih vjerskih uvjerenja, razilaženje u istom,
- konzervativizam savremenih pravnika za razliku od onih iz prvih generacija,
- nedosljednost uleme u pogledu usklađenosti riječi i djela,
- sujevjerje narodnih masa i destruktivna tumačenja,
- netolerantnost u slijeđenju pravnih škola, zapostavljanje Izvora (Kur'ana i Sunneta),
- zaboravljanje džemata, džume, hadžskog skupa.¹⁷

Protok vremena neće sputati ideje ovoga autora, niti ih staviti u historijske okove. Na odobravanje njegovih promišljanja nailazimo u idejama Muhammada Iqbāla (1873-1938), muslimanskog filozofa i pjesnika, sa temeljitim iskustvom zapadnog mišljenja: „Religiozni ideal islama je organski povezan sa društvenim poretkom koji je stvorio. Odbacivanje jednoga na kraju će dovesti do odbacivanja drugoga“.¹⁸

Odjeke njegovih ideja i danas slušamo u aktivizmu Muslimanske braće. Osnivač tog pokreta Hasan al-Bannā (1906-1949) ključ reformi ostavlja u posjedu narodnih masa i njihovom čuvanju vrijednosti islama. Razumijevanje islama se može odvijati samo u smislu cjelovitog i zaokruženog sustava čovjekova individualnog i društvenog življenja.¹⁹

Osnivač ovog pokreta džamiju ne smatra isključivo duhovnim centrom. Džamija je i centar koji odražava društvene, političke i etičke vrijednosti tri glavna sistema vladavine poznate čovjeku – komunizma, diktature, de-

mokratije.²⁰ Ovaj reformator ističe potrebu za izgradnjom sustavne islamske ideologije, kao puta uspostave i održivosti islamske vladavine.

Ingmar K. konstatuje da nakon islamske revolucije u Iranu, uspostavom islamske vlasti, nisu riješene sve poteškoće. Uzrok tome vidi u nedostatku političke teorije u islamu. „Ne uzimajući u obzir zahtjev na vjernost islamu utvrđen ustavom i kažnjavanje određenih zločina šerijatom, može se brzim pogledom na kartu naći dokaz kako se na islam može pozivati kao osnovu za potpuno različite političke sisteme“.²¹

Pozivom na ponovno čitanje konstitutivnih izvora islama, Kur'ana i Sunneta, Tāriq Ramadān zauzima stav da musliman ima obavezu da politički participira u mjestu svoga boravka. Prepreka nije sekularna vlast u zemlji sa kršćanskom većinom. Musliman ima pravo na osnovu izvora svoje vjere da učestvuje u takvoj vlasti, jer islam baštini različite političke sisteme,²² islam je jedan i prema svojim fundamentalnim principima svugdje isti i prepoznatljiv.

Ideja o novom hilafetu

Al-Kawākibī naglašava politički segment obreda hadža, smatra ga političkim skupom muslimana. Svetost vremena u kojem se hadž izvršava vidi veoma bitnim za obnovu muslimanske države. Svetost prostora Mekke smatra efikasnim za izbjegavanje rasnih i političkih netrpeljivosti. Arabijski poluotok, mjesto veličanstvene Kabe i Poslanikove a.s., džamije, najprikladniji je geografski i jedini duhovni centar za islamsku politiku. Arapi su predvodnici vjerske i političke obnove, jer su oni osnivači iste, najupućeniji u principe vjere, najpožrtvovaniji u njoj, ne pretjeruju u vjeri, njeguju tradiciju svojih predaka, čuvaju slobodu i nezavisnost, posjeduju najbogatiji jezik kojem je garant Kur'an. Baštinici su jednakopravnosti i principa savjetovanja (šūrā).²³

U nacrtu novog hilafeta autor vrši raspodjelu nadležnosti muslimanskim narodima, prema kriteriju historijskog uspjeha u pojedinim oblastima društvenog i političkog djelovanja. Iako veliki kritičar osmanske vlasti, i njena žrtva, on staranje za vanjsku politiku povjerava, u svom

16 Ibid., str.36.

17 A. al-Kawākibī, 'Ummu al-qurā, str. 160.

18 Enes Karić, *Kur'an u savremenom dobu*, tom II, Bosanski kulturni centar i El-Kalem, Sarajevo, 1997., str. 124.

19 Mustafa Prljača, *Pokret Muslimanska braća*, El-Kalem, Sarajevo, 2006. god., str. 8.

20 Enes Karić, nav. djelo, str. 146. (o poređenju oblika vladavine sa namazom, u istom djelu više pogledati na str. 121.-158.)

21 I. Karlsson, nav. djelo, str. 192.

22 Tarik Ramadan, *Evro-američki muslimani i budućnost islama*, preveli: Ermin Sinanović, ... Sarajevo, Udruženje ilmije Islamske zajednice u BiH, 2007. god., str. 17

23 A. al-Kawākibī, 'Ummu al-qurā, str. 234

zamišljenom hilafetu, Osmanlijama. Za segment građanskog i kulturnog života islamskog društva daje prioritet Egipćanima. Staranje o vojsci i vojnim pitanjima treba staviti u nadležnost Afganistana, Kavkaza i emirata sjeverne Afrike. Područje nauke i ekonomije ostavlja u ingerenciji Irana, srednje Azije i Indije.

Nekoliko decenija kasnije Muhammad *Ḳibāl* donosi slično promišljanje o državnom uređenju kod muslimanskih naroda. S obzirom da *Ḳibāl* živi u dobu kolonijalne potčinjenosti islamskog svijeta, on smatra da muslimanske zemlje trebaju imati neposredni i dalekosežni cilj. Neposredni cilj je vlastita nezavisnost, a dalekosežni je porodica muslimanskih republika. U tom smislu *Ḳibāl* kaže: „Čini mi se da nas Bog polahko uvjerava u istinu da islam nije ni nacionalizam niti imperijalizam, nego Liga naroda, koja umjetne granice i rasne razlike samog čovjeka priznaje, ali ne zarad sužavanja socijalnog horizonta svojih članica“.²⁴

Ustrojstvo novog hilafeta i ovlasti halife

Već smo istakli da Al-Kawākibī na mjestu halife vidi isključivo Arapa, Kurejševića sa sjedištem u Mekki. Iste uslove navodi muslimanski učenjak iz klasičnog perioda, Al-Mawardī, u svome djelu „*Ahkāmu šuṭṭānījja*“, dodajući pobrojanom: bogobojnost, pravičnost, učenost, zdrava fizička čula, mudrost i hrabrost.²⁵

Političke ovlasti halife bi pokrivala oblast Hidžaza i bile ograničene posebnim savjetodavnim tijelom. Halifa bi davao legitimitet općem savjetodavnom tijelu, izabranom iz sultanata i emirata. Takvo tijelo bi brojalo do stotinu članova i imalo nadležnost u polju vjerskih i političkih pitanja. Vrijeme sastanka je u mjesecima hadža. Na svakom sastanku se izglasava predsjednik koga potvrđuje halifa.

Izbor halife se vrši od strane općeg savjetodavnog tijela. Odluke savjetodavnog tijela su obavezujuće i halifa nadgleda njihovo sprovođenje. Halifa nema ovlasti u političkom uređenju emirata i sultanata. Halifa daje prisegu svake tri godine, s tim što mu mandat može biti osporen u slučaju nepoštivanja uspostavljenih pravila. Ovlasti općeg savjetodavnog tijela, koje podsjećaju na neku vrstu hilafetskog parlamenta, sežu u polje politike, vjere, morala, i onoga što vrijeme zahtijeva. Predloženi poredak na hidžaskom po-

dručju bi osiguravalo dvije do tri hiljade vojnika koji mogu biti iz različitih sultanata i emirata.

Uz otvorena vrata idžtihada, imajući uvid u bogato historijsko iskustvo muslimanskih vlada, Al-Kawākibī otvara vrata svakoj korisnoj promjeni, sa mogućnošću da nemusliman bude na čelu pravednog sistema.²⁶

Gore ispisan poredak novog hilafeta je samo plod imaginacije autora, izložene u njegovu djelu „*Ummu al-Qurā*“ (Prijestolnica gradova). O njegovim nadama u mogućnost realizacije svojih ideja, neosnovano je govoriti iz današnje perspektive.

On zamišljenu organizaciju hilafeta smatra rješenjem za ujedinjenje muslimanskih zemalja, napredak njihove političke, vojne i ekonomske moći, te osiguranje opstanka i očuvanje islamske vladavine. Određivanje vrste vlasti ne spada u polje konstitutivnih Izvora, nego se nalazi iza otvorenih vrata idžtihada, stav je mnogih autora.²⁷ Al-Kawākibī sebi dopušta slobodu u kreiranju političkog sistema. On svojim prijedlogom odražava svoju brigu za zajednicu, u njeno ime otvara vrata idžtihada, na svoj imaginarni sastanak poziva predstavnike različitih muslimanskih naroda, podsjećajući na odgovornost, makar ona bila samo izrečena ili napisana. Kada diže svoj glas kao reakciju na svakojako narušavanje jedinstva ummeta, on kaže: „Misli li se pod ovim pojmom (ummeta) na neka obična bića ili robove koji moraju da iskazuju svoju poslušnost vlasnicima?, ili se pak hoće reći da je to skupina ljudi međusobno povezana vjerskim, jezičkim, plemenskim i drugim vezama gdje se njeguju zajednička prava i interesi? U takvoj zajednici svako ima pravo iskazati mišljenje shodno islamskom *političkom* principu: *svi ste vi čuvari i svi ste odgovorni za ono što čuvate*.“²⁸

Preferiranje kontinuiteta ummeta na račun specifičnog oblika vlasti je neupitna kod ovog autora. „Je li na ummetu da zahtjeva a na vlasti da tako postupi, ili obratno? Treba li vlast zahtjevati slijepu poslušnost od ummeta ili treba da razumnim pristupom stekne pokornost iskreno i odano?“²⁹

U historijskom razvoju pojam ummeta je imao različita značenja. U gore pomenutom kontekstu može označavati društvo, narod, zajednicu ili javno mnijenje. Može da označa-

26 A. al-Kawākibī, *‘Ummu al-qurā*, str. 145

27 Ali Bulac, *Islam i demokracija*, Ljiljan, Sarajevo-Ljubljana, 1995. god., str. 84

28 A. al-Kawākibī, *‘Ummu al-qurā*, str. 145

29 Ibid., str. 150

24 Enes Karić, nav. djelo, str. 123

25 M. M. Sharif, *Historija islamske filozofije I*, s engleskog preveo dr. Hasan Sušić, August Cesares, Zagreb, 1990. god., str. 117-118

va i skupinu ljudi ideološki isto orijentiranih.³⁰ Islamski politički sistem s većom odgovornošću se odnosi prema ummetu, zajednici, nego li samoj državi.

Panislamista

Alija Izetbegović u „Islamskoj deklaraciji“ kaže da nacionalizam koji je našao svoje plodno tlo na Zapadu nije mogao zaživjeti u muslimanskim područjima, te da je ideja panislamizma kroz konfederaciju jedino prihvatljivo rješenje za ujedinjenje muslimanskih zemalja. Al-Kawākibī nije poznao drugi identitet osim onoga koji mu nudi ummet, niti je nazirao sužavanje njegova političkog dometa. On je bio savremenik masovnog odustajanja od temeljnih islamskih vrijednosti na kojima je ummet nastao. Njegova ideja panislamizma se odnosila na povratak i oživljavanje takvih vrijednosti. Najprihvatljiviji politički sistem jeste onaj koji ima najviše prostora za pomenute vrijednosti. S nekim od njih nas upoznaje kroz slijedeći poredak:

- opća prava u interesu zajednice, koja se imaju ostvariti u institucionalnom poretku,
- ravnopravnost svim građanima, umjesto bavljenja zabranama,
- ravnopravna podjela poreza svim gradovima i pokrajinama bez obzira na vjersku odrednicu stanovništva,
- sloboda mišljenja, dok ne dovede u pitanje opći društveni interes,³¹
- podjela poslova u državi, specijalizacija u različitim oblastima, vlada kao „ummet u malom“, iskorjenjivanje nepotizma,
- opću sigurnost obezbjediti građanima, ne ulazeći u pitanje ličnih uvjerenja i svijesti pojedinca, sve dok ne dođe u pitanje čast vjere.

Analizirajući aktualnu vlast, autor se pita je li trenutna politika islamska, ili je to bila samo na početku svoje historije? Trenutak njenog odustajanja od islamskih principa rađa despotizam. Despotizam zadire u sva polja ljudskog djelovanja. Odbaciti vjeru i uskratiti obrazovanje znači otvoriti vrata despotizmu.

Narodi nekih muslimanskih zemalja se ovih dana bore protiv skoro stoljeće stare despotije. Islamski pokreti su bitan politički faktor

u toj borbi. Znači li to oživljavanje reformatorskih ideja: obnove vjere i procvata obrazovanja, kao jedinih pobjednika despotizma, ili samo konačni neuspjeh sekularizacije muslimanskog društva, bez vizije o budućnosti? Al-Attas različite pokušaje sekularizacije i širenja mnogih ideologija razumije samo kao jedan od načina deislamizacije muslimanskih zajednica.³²

Zaključak

Krajem 19. početkom 20. stoljeća, područje islamskog svijeta je postalo plodno tlo za rađanje mnogih reformatorskih ideja i pojavu velikih imena koja će iznjedrili i ponijeti ove ideje.

Ovim radom ukazujem na ime kojem dugujemo više nego li usputno pominjanje uz poznate reformatore. Abdurahmān el-Kawākibī je reformator islamske misli o kome nije pisano na našem jeziku, niti su prevedena njegova djela. Njegovim djelima možemo opravdano pozavidjeti na već stogodišnjoj aktualnosti, i naći dobar razlog da se njima pozabavimo. Analizom djela ovog mislioca stiže se dojam da on reformu nije razumijevao „metodologijom povratka u slavnu muslimansku prošlost kako bi spasio bijednu sadašnjost i neizvjesnu muslimansku budućnost“, nego je proces reforme nastojao učiniti uspješnim posezanjem i za tekovinama Zapada, ne razumijevajući ih neislamskim. Uvažavajući praksu starih Grka, politiku nije odvajao od morala, niti pravo od pravičnosti. Uspješna vlast ne može biti odvojena od morala i vjere. Tamo gdje se nastoji postići bolja tehnika za očuvanje vlasti, gdje se interes postavlja kao centralna historijska kategorija i egoizam ističe kao ljudska, makijavelizam trijumfuje desakralizirajući ideju krunskog stvorenja, čovjeka.

Literatura

1. Al-Kawākibī, Abdurrahmān, *Ṭabāīu al-ʾistibdād, Dāru al-ššarq*, Bayrūt, 1991.
2. Al-Kawākibī, Abdurrahmān, *Ummu al-Qura*, Dar al-Méaridž el-ʿarabiyya, Bayrut, 1982.
3. Al-Attas, Syed Muhammad Naquib, *Islam i sekularizam*, preveo: Džemaludin Latić, Bosančica-print, Sarajevo, 2003.
4. Al-Zerekli, Hajruddin, *Al-ʾĀlām, Qāmūsuterādžim (Biographical dictionary)*, Darul-ilm lilmelayin, tom III, 1992.

30 Abdullah al-Ahsan, *Ummet ili nacija*, prevela Nasiha Pašić-Alijagić, Libris, Sarajevo, 2004., str. 25-29

31 A. al-Kawākibī, nav. djelo, str. 150

32 Syed Muhammad Naquib al-Attas, *Islam i sekularizam*, preveo: Džemaludin Latić, Bosančica-print, Sarajevo, 2003. god, str. 88

5. Al-Ahsan, Abdullah, *Ummet ili nacija*, prevela Nasiha Pašić-Alijagić, Libris, Sarajevo, 2004.
6. Bulac, Ali, *Islam i demokracija*, Ljiljan, Sarajevo-Ljubljana, 1995.
7. Karić, Enes, *Kur'an u savremenom dobu*, tom II, Bosanski kulturni centar i El-Kalem, Sarajevo, 1997.
8. Karčić, Fikret, *Islamske teme i perspektive*, Sarajevo, El-Kalem, 2009.
9. Karčić, Fikret, *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*, Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1990.
10. Karlsson, Ingmar *Vjera, teror i tolerancija*, prijevod sa švedskog: Alija Dilberović, Hamidović, Tuzla, 2005.
11. Ramadan, Tariq, *Evro-američki muslimani i budućnost islama*, preveli: Ermin Sinanović, ... Sarajevo, Udruženje ilmijske Islamske zajednice u BiH, 2007. god.
12. Ruthven, Malise, *Islam*, prijevod: Enes Karić, Šahinpašić, 2003.
13. Sharif, M. M., *Historija islamske filozofije I*, s engleskog preveo dr. Hasan Sušić, August Cesares, Zagreb, 1990.
14. Smajlović, Ahmed, *Abdurahman Kevakibi, misao život i djelo*, Islamska misao III, br. 28, Sarajevo, 1981., str. 26-29.
15. Watt, Montgomery, *Islamic political thought*, Edinburgh University Press, 1968.

Summary **الموجز**

'ABD AL-RAHMĀN AL-KAWĀKIBĪ

Muhamed Hafizović

الفكر الإصلاحى فى أعمال الكاتب السورى عبد الرحمن الكواكبي

محمد حافظوفيتش

Syrian reformist al-Kawākibī, has left behind both oral and written trails of numerous activities in his relatively short life. He launched numerous magazines, was the director of the government's paper and wrote for several other papers and magazines. He is the author of a number of works of which two are published namely "True nature of despotism" and "Mekka". In this article we give a short review of the last two. He is along with Afghani and Abduhu, one of those great figures whose names have marked the heroic period in the movement for the reform of the Islamic thought. He was one of the most prominent critics of the Ottoman rule. For the severity of his criticism he was arrested and had spent some time imprisoned. In his book about the despotism we find such criticism against governments that have abandoned fundamental religious values and are still ruling only due to the ignorance of their subjects. The Muslim world was to experience such despotism only after the death of this author. Through his social engagement as a Meier of Aleppo, he tried to bring about changes to the government in an agony. In his writings he points out to the causes of this agony and the ways to overcome such difficulties. In his work titled Mekka, al-Kawākibī discusses imaginary assembly in the Muslim capital where the intellectual authorities are invited from all Muslim countries to offer an outline plan for the reestablishment of the khilafat. He suggests an option that would underline the distribution of power among the member countries of the khilafet, discusses duties and responsibilities of khalifa, limited mandate, time and place of meeting of the member countries etc. The most acceptable model of government would be the one that upholds the greatest number of the Islamic values. Reading his books one finds it difficult to believe that the author is not our contemporary and that these ideas were written hundred years ago.

ترك المصلح السورى عبد الرحمن الكواكبي. خلال حياته القصيرة نسبيا. آثارا شفوية ومكتوبة لنشاطه. فقد أصدر مجالات خاصة به. وحرر إحدى الصحف الحكومية. وكتب فى الصحف الأخرى. وله عدة مؤلفات. نُشر منها اثنان. تعرضنا لهما بالمعالجة فى بحثنا هذا. وهما: "طبائع الاستبداد" و "أم القرى". ويذكر اسمه دائما عند الحديث عن الأشخاص الذين بزوا فى العصر البطولى لحركة إصلاح الفكر الإسلامى. أمثال جمال الدين الأفغانى ومحمد عبده.

كان الكواكبي من أشد منتقدي السلطة العثمانية. وأدت به انتقاداته الحادة إلى الاعتقال فأمضى فى السجن ردا من الزمن. انتقد فى كتاب طبائع الاستبداد السلطات الحاكمة التى أهملت القيم الدينية الأساسية. واستمر حكمها بفضل جهل الرعية. وقد عرف العالم الإسلامى هذا النوع من الاستبداد على مدى مائة عام. بعد وفاة هذا الكاتب.

شغل منصب رئيس بلدية حلب. فعمل بشكل مباشر على تغيير السلطة المتحيزة. كان فى كتاباته يجتهد فى الإشارة إلى أسباب ذلك الاحتضار وسبل تجاوزه.

ويتحدث الكواكبي فى كتاب "أم القرى" عن اجتماع وهمى عقده قادة وزعماء البلاد الإسلامية فى مكة المكرمة ليقدموا مسودة لموسسة لنظام خلافة جديد. ويقترح توزيع السلطة على الدول الأعضاء. ومهام الخليفة. وتحديد فترة حكمه. ومكان الاجتماع وزمانه. والحماية. الخ.

ويعتبر الشكل الأمثل للحكم هو الحكم الذى يتقيد بأكبر قدر من القيم الإسلامية. ولا يفرق بين الدين والسياسة. لأن نجاح الثانية يعتمد على الأولى.

وعند قراءة أعماله. يصعب علينا أن نتخلص من فكرة كون الكاتب ليس من معاصرنا. وأن كلامه لا يحمل أثقال مائة عام.